

DARRERES TROBALLES EPIGRÀFIQUES EN PEDRA DE *BARCINO*

Es presenten en aquest treball vuit inscripcions romanes en pedra trobades en excavacions arqueològiques a diferents indrets de la ciutat de *Barcino* i el seu *ager*, tant corresponents a emplaçaments rurals i de necròpolis com d'espais públics.

Paraules clau: epigrafia, prosopografia, *Barcino*.

ÚLTIMOS HALLAZGOS EPIGRÁFICOS EN PIEDRA DE *BARCINO*

Se presentan en este trabajo ocho inscripciones romanas en piedra encontradas en excavaciones arqueológicas en diferentes lugares de la ciudad de *Barcino* y su *ager*, tanto correspondientes a emplazamientos rurales y de necròpolis como de espacios públicos.

Palabras clave: epigrafía, prosopografía, *Barcino*.

THE LATEST STONE EPIGRAPHIC FINDINGS IN *BARCINO*

This paper presents eight stone Roman inscriptions discovered in archaeological excavations in different parts of the city of *Barcino* and its *ager*, corresponding both to rural locations and necropolises as well as public places.

Key words: epigraphy, prosopography, *Barcino*.

LES DERNIÈRES DÉCOUVERTES ÉPIGRAPHIQUES EN PIERRE DE *BARCINO*

Dans ce travail, nous présentons huit inscriptions romaines en pierre trouvées lors de fouilles archéologiques à différents endroits de la ville de *Barcino* et dans son *ager*. Elles correspondent aussi bien à des emplacements ruraux et à des nécropoles qu'à des espaces publics.

Mots clé : Epigraphie, prosopographie, *Barcino*.

Es presenten en aquest treball vuit inscripcions romanes en pedra trobades en excavacions arqueològiques a diferents indrets de la ciutat de *Barcino* i el seu *ager*, tant corresponents a emplaçaments rurals i de necròpolis com d'espais públics.

Amb aquestes noves inscripcions es va completant el ric *corpus* epigràfic de *Barcino*, tant pel que fa als espais públics com privats, i s'aprofundeix en el coneixement de la seva societat i de l'ornamentació dels monuments funeraris i dels espais forenses. Tant si es tracta de peces senceres com fragmentàries, la informació que ens proporcionen els nous textos és molt valuosa per anar configurant millor la vida política i quotidiana de la ciutat i el seu territori.

El *corpus* de les inscripcions romanes de Barcelona és veritablement molt nodrit, sobretot en relació amb la seva condició de *parvum oppidum*, una petita colònia però d'una gran activitat comercial des de la seva etapa fundacional.¹

Les noves recerques, ja sigui obrint noves excavacions com als magatzems del Museu d'Història de Barcelona (MUHBA), permeten d'anar fent créixer el nombre de documents coneguts que ara volem donar a conèixer aquí, encara que siguin minsos fragments, que, tanmateix, cal tenir en compte. Tots es conserven al Centre de Conservació de Béns Mobles del MUHBA.²

1. Església de Santa Maria del Pi

El 2007, a les excavacions dutes a terme a l'església de Santa Maria del Pi, es descobrí un pedestal utilitzat a principis del segle XIV com a material constructiu de la fonamentació del parament intern esquerre de la portada.³ Posteriorment es procedí a la seva extracció i ara es conserva dintre del recinte del temple romà, al carrer del Paradís (núm. d'inventari MHCB 34884). És un pedestal motllurat de pedra calcària de Santa Tecla, trencat en la seva part inferior a l'alçada de l'última línia amb petits cops que afecten sobretot la motllura superior i així mateix el camp epigràfic presenta trencs que no malme-

ten la lectura però sí la visibilitat de la puntuació. A la part superior, s'hi va practicar una cavitat circular (11 cm de diàmetre) com a repositori de relíquies (Beltrán de Heredia, 2010a: 31-49; 2010b: 373), encaixada en un rebaix quadrangular per a la tapa (21 x 18 cm), la qual cosa prova que abans fou reemprat com a tenant d'altar, cosa a la qual es deu també el rebaix vertical dels dos angles posteriors del monument. Al lateral esquerre unes línies de jocs incises formant un quadrat amb cavitat central per a la fitxa demostren que el pedestal era ja caigut en el seu lloc originari, segurament el fòrum, quan fou traslladat per ser reutilitzat a l'església de Santa Maria del Pi. (fig. 1 a i b)

Aquest nou pedestal podria ser datat a l'últim quart del segle I dC i ens permet d'establir unes relacions, en uns casos segures i en altres probables, amb altres membres de la *gens Calpurnia*. En primer lloc l'homonímia del personatge homenatjat en el nou text amb el conservat al restaurant de la Torre dels Lleons a Esplugues de Llobregat (*IRC IV*, 55); però dels dos Quints Calpurnis Flavus, un és fill de Luci i l'altre de Quint.

Per les característiques del monument, pensem que aquest nou Quint Calpurni Flavus és el pare del personatge homenatjat en el monument conservat a Esplugues, cosa amb què es comprova un cop més la fortalesa i el poder d'algunes de les famílies de les elits *barcinonenses* que visqueren a la ciutat a cavall dels segles I i II dC.

2. Carrer de l'Hospital

A les excavacions del carrer de l'Hospital, 26-30, cantonada amb el carrer de Morera, 2, de l'any 2006,⁴ es recuperà el fragment lateral dret, trencat d'antic en dos que encaixen, d'una gran placa no motllurada de pedra calcària grisenca, segurament "llisós" de Tarragona. Les vores i la part posterior són únicament desbastades (MHCB 34957). (fig. 2)

L'*ordinator* ha fet una distribució del text senzilla, sense complicacions, amb marges superior (3,5 cm) i inferior (15 cm) ben compensats i amplis espais a la dreta, només

*UAB-ICAC isabel.roda@uab.cat / iroda@icac.cat

1. Un total de 328 inscripcions han estat recollides a *IRC IV* i a *IRC V*. Se n'han publicat dues més a Rodà, 2007: 115-116, i una segona, que cal reconsiderar, a Mayer, 2008: 151-153.

2. He d'agrair les facilitats que el Museu d'Història de Barcelona (MUHBA) m'ha proporcionat i en especial l'ajut d'Emili Revilla, responsable de l'arxiu arqueològic del MUHBA.

3. La primera publicació, amb un comentari més ampli, es pot veure a Rodà, 2011-2012: 571-577.

4. La intervenció és inèdita i en varen ser els directors Jordi Alsina Martín i Rafel Dehesa Carreira. La inscripció es trobà en un nivell d'enderroc proper a les restes d'un mausoleu que es va excavar parcialment; cal imaginar que, amb tota probabilitat, la inscripció hauria estat encastada en una de les parets d'aquest monument funerari.

Figura 1a

Mides: 67 màx. x 57 x 54 cm

Camp epigràfic: 59,5 màx. x 47 cm

Alçada de les lletres: 6 [N]: 8; O: 1,8; 5,4; 5,1; 4,5; 4,5 [T: 5,3]; c.4 cm

Q(uinto) CALPVRNIO

L(uci) · FIL(io) · GAL(eria)

FLAVO

AED(iti) IIVIR(o) FLAM(ini)

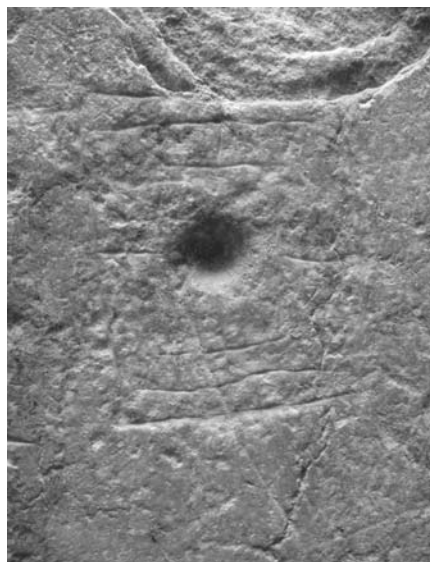
5 ROM(ae) ET AVG(usti)

[BARC]IN(onenses) · EX · D(ecurionum) D(ecreto)

A Quint Calpurni Flavius, fill de Luci de la tribu Galèria, edil, duumvir, flamen de Roma i de l'August. Els Barcinonenses per decret dels decurions.

Lletres capitals quadrades ben gravades i molt regulars. *O minuta* a l. 1 i nexa *N*/a l. 1. Puntuació poc perceptible.

[Fotografia: Núria Miró-MUHBA]

Figura 1b

[Fotografia: Núria Miró-MUHBA]

amb els noms dels difunts i la dona que féu construir la tomba.

El text ens presenta primer els titulars del mausoleu excavat al carrer de l'Hospital, que perpetua el traçat de la *via Augusta*. Per les dimensions d'alçada de la placa (60 cm) podem imaginar una llargària d'uns 100-110 cm aproximadament, per la qual cosa podem imaginar que només falta part de l'onomàstica dels tres personatges que pensem que són els esmentats, suposant que també a l'esquerra hi hauria un ampli marge lateral.

A la línia 1, l'existència minsa d'un bisell molt proper a la *T* ens permetria pensar en la cua d'una *R*, amb la qual cosa podríem pensar en un *nomen* com *Martia*, o potser una mica més llarg,⁵ i un *cognomen* curt a l. 2. Entre l. 2 i l. 3, el nom d'un personatge masculí amb *nomen* i *cognomen* acabats en la terminació tan freqüent en *-nius* (Solin, Salomies, 1988: 244-260 i 448-449). Finalment, a l. 4 i 5 el nom de la dedicant, potser també el mateix de la dona de l. 1, però en aquest cas filla de Publi i no pas de Quint com ho és la primera dona esmentada; la terminació en *-lla* sembla indicar-nos un *cognomen* tipus *Gratilla* testimoniada a *Barcino* (IRC IV, 189).

5. Vegeu les possibilitats a Solin, Salomies, 1988: 272-273.

Figura 2

Mides: 60 x 69 màx. x 7-6 cm

Alçada de les lletres: 6,1; 6,2; 6,1; 6,1; 6 cm

[- - -] +TIA (*hedera*) Q(uinti) (*hedera*) F(ilia) (*hedera*)
 [- - -] NIVS
 [- - -] NIVS
 [- - -] TIA (*hedera*) P(ubli) (*hedera*) F(ilia)

5 [- - -] LLA · FECIT

Lletres capitals quadrades amb els peus no gaire accentuats. *Q* de cua bastant recta; *P* oberta; *V* de l. 2 amb el primer traç inclinat a l'esquerra.

Puntuació: *hederae* fantasioses i variades a l. 1 i amb el perfil incís a l. 4. A l. 5 el punt triangular amb el vèrtex cap avall suggereix el cos d'una *hedera* buidat.

[Fotografia: Pep Parer-MUHBA]

Les característiques paleogràfiques i la senzillesa del formulari i de la presentació ens farien pensar en una cronologia juli-clàudia, sent així un cas molt antic d'utilització d'un suport epigràfic de calcària tarragonina a *Barcino*.

3. Carrer d'Avinyó

De l'excavació efectuada el 2005 al número 16 del carrer d'Avinyó, se n'extragué, amortitzat al rebliment d'una sitja, el fragment central esquerre d'una placa no motllurada, llisa pel darrere, de calcària de Santa Tecla (MHCB 31844). (fig. 3)

Pel lloc de la troballa sembla correspondre a una placa funerària amb diversos noms que podria datar de finals del segle I o del segle II, la qual cosa s'adiria amb el context arqueològic en el qual fou trobada, com a material amortitzat, corresponent a la segona meitat del segle II o primera del III.

Figura 3

Mides: 13,5 màx. x 9 màx. x 2,5 cm

Alçada de les lletres: 3,7; 3,7 ; ?

 + + [- -]
 R + [- -]
 PV [- -]
 PA [- -]
 ..

Lletra capital quadrada, prou regular amb reforços; *P* oberta, *R* dibuixada sobre *P*. Punt triangular o be *V* minuta a l. 2. Línies de pauta.

[Fotografia: Pep Parer-MUHBA]

4. Carrer de Sant Honorat

A les excavacions del solar del carrer de Sant Honorat, 1-3, de 2001 es trobaren els dos petits fragments següents: **4a.** Fragment central d'una placa llisa pel darrere de pedra calcària tova que sembla d'Alcover, localitzada en un estrat d'anivellament tardoromà o altmedieval (MHCB 32628). (fig. 4a)

Altres inscripcions trobades a ciutats de Catalunya i gravades en calcàries toves corresponen a època triumviral o augustal, en commemoració de personatges il·lustres. La més antiga és la de *Tarraco*, en pedra d'Alcover, dedicada

Figura 4a

Mides: 7 màx. x 12,5 màx. x 5,5 cm

 [- - -] +
 [- - -] MA [- - -]

Cap de les dues lletres ha conservat la seva alçada original, però presenten com a característica un vèrtex molt punxegut i la A té la barra transversal desplaçada cap amunt.
 [Fotografia: Pep Parer-MUHBA]

Figura 4b

Mides: 14 màx. x 9,5 màx. x 2 cm

Alçada de la lletra: 5,7 cm

 [- - -] + [- - -]
 [- - -] AN [- - -]

A l. 1 les restes són d'un traç vertical. A l. 2, *apex* sobre A de la qual queda el bisell dret. Restes de pintura vermella.
 [Fotografia: Pep Parer-MUHBA]

a Pompeu el Gran, posteriorment reaprofitada per homenatjar Muci Escèvola (*CIL* II2/14 988, 991). També és gravada en aquest material la placa tarraconense restituida magistralment per G. Alföldy com a dedicada a Domici Calví (*CIL* II2/14, 977).⁶ D'altra banda, a *Emporiae* algunes plaques dedicades als patrons de la ciutat en època triumviral són gravades en una calcària local, com per exemple les del mateix Domici Calví i les d'Api Caudi Pulcre (*IRC* III, 25 a 28). Cal dir, però, que les inscripcions d'època fundacional de *Barcino* són gravades totes elles en pedra de Montjuïc.

Malgrat la migradesa del fragment, tenint en compte les característiques paleogràfiques i el mateix material lapidi, ens atreviríem a proposar una datació d'època propera a la fundació de *Barcino*, i seria aleshores una de les ins-

cripcions més antigues de les immediacions del fòrum, atès el lloc de la troballa.

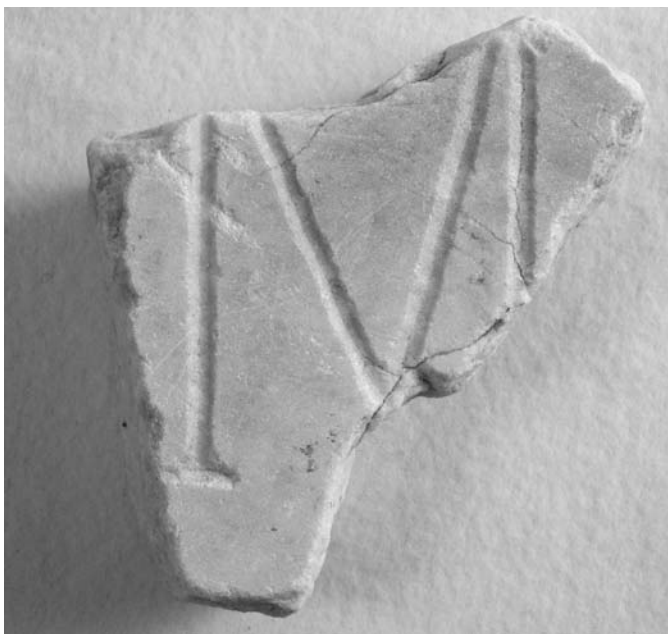
4b. Fragment central d'una placa de marbre alterat, possiblement de *Luni-Carrara*, llisa del darrere, localitzada en el rebliment d'un retall dels segles V-VII (MHCB 32629). (fig. 4b)

Les característiques de la lletra, l'*apex* i el suport ens durien a situar aquest fragment a la primera meitat del segle II dC, en una època no pas massa llunyana a la de les plaques marmòries dels Minicis (*IRC* IV, 30, 31, 34).

5. Carrer del Bisbe Caçador

5a. A la intervenció del subsòl de l'Arxiu Administratiu de 1994 es va trobar un fragment central de placa, llisa

6. G. Alföldy cita M. Mayer, que erròniament va classificar el material d'aquesta inscripció com a "rosso antico". Vegeu la identificació correcta a Massó, 2001.

Figura 5a

Mides: 8 màx. x 9 màx. x 3,1 cm
Alçada de la lletra: 7,2 cm. màx

[- - -] M [- - -]

La *M* té reforços i bisells tremolosos. Ens semblaria més aviat pròpia d'època tardana (segles III-IV dC?).
[Fotografia: Pep Parer-MUHBA]

pel darrere, de marbre blanc de gra fi i amb signes d'alteració, que sembla ser de *Luni-Carrara* (MHCB 28259). (fig. 5a)

5b. A la mateixa intervenció que la inscripció anterior, es va trobar un fragment superior central d'una placa de marbre blanc de gra gruixut, alterat a la part inferior. Està emmarcat per una motllura de gallons punxeguts i dards, cosa digna d'esmentar perquè a *Barcino* hi ha només un altre cas de motllura decorada, en aquest cas de tipus lèsbic (*IRC IV*, 74);⁷ la part posterior és llisa i pre-

Figura 5b

Mides: 6,5 màx. x 11 màx. x 4 cm
Camp epigràfic: 7,2 màx. x 9,5 màx.

[- - -] +E o F+ [- - -]

Lletra capital quadrada, incompleta, amb bisells regulars i reforç poc marcat. La primera + podria correspondre a la cua d'una puntuació, potser en forma d'*hedera*, i la segona + a la part superior d'una *Y*. Podríem tenir aleshores l'inici d'un *cognomen* hel·lènic començat per *EV*?.
[Fotografia: Pep Parer-MUHBA]

sent també una motllura que quedaria en voladís respecte a la part que havia de quedar encastada (MHCB 28251). (fig. 5b)

La cronologia podria situar-se a les acaballes del segle I o dintre dels primers decennis del segle II dC.

7. Cal recordar també que les motlures decorades són molt freqüents a l'epigrafia romana de Catalunya; esmentem el pedestal de Licini Celtiber d'*Aeso* (*IRC II*, 27) i els exemples de *Tarraco* (*RIT* 166, 906).

6. Vil·la de la Sagrera⁸

Durant les tasques d'excavació prèvies a la construcció de l'estació de l'TAV a la Sagrera es va trobar el 2012, reaprofitada en un mur dels segles IV-V (UE 3898-1) un fragment d'inscripció de gres de Montjuïc. Es tracta del lateral dret d'un bloc, sense motllurar, que va ser retallat per a la seva reutilització. La part posterior i el lateral dret són només desbastats a punxó, excepte una franja de uns 8 cm d'amplada, treballada a cisell en el punt de contacte amb la cara inscrita. Presenta cops diversos que afecten sobretot la línia 1. (fig. 6)

L'*ordinatio* és ben senzilla, creiem que només inclouria el nom de dos personatges amb *nomen* i *cognomen* disposat en dues línies cadascun, que, a causa de la seva fragmentació i freqüent terminació, poden correspondre a una infinitat de possibilitats. Potser només el ...*tana* final podria suggerir els *cognomina Montana* i el més local i únic *Laietana*, testimoniats a *Barcino* (IRC IV, 74, 188).

Dels dos personatges, el primer amb el *nomen* de lletres més grans, és un llibert i el personatge femení és en canvi una ingènua. La relació de parentiu ofereix un ventall de possibilitats: 1. dos germans, un nat quan encara el pare era esclau; 2. marit i muller amb un matrimoni posterior a la manumissió del personatge masculí; 3. pare i filla, nascuda ja quan el pare era llibert?. El bloc, ben probablement, aniria encastat en el monument funerari d'ambdós que s'aixecaria dintre dels terrenys de la propietat rural.

La senzillesa de la presentació, la forma de lletres i punts, ens duen a situar aquesta inscripció en època protoimperial (possiblement primer quart del segle I dC) i ens ofereix, malgrat la seva fragmentació, un testimoni molt valuós perquè ens fa conèixer uns primers habitants del territori de *Barcino* en una cronologia que troba els seus paral·lels en les inscripcions funeràries de les necròpolis immediates al primer recinte emmurallat de la ciutat i també torna a ser un testimoni de la seva societat oberta, amb un paper important dels antics esclaus i existència de relacions familiars entre lliberts i ingenus.⁹

Figura 6

Mides: 41,5 X 36 màx. x 31 cm

Alçada de les lletres: 6,2-6; 5; 5; 4,5 cm

[- - -] VS · Q(uinti) · L(ibertus)

[- - -] MVS

[- - -] IA · Q(uinti) · F(ilia)

·

[- - -] TANA

.....us ...mus, llibert de Quint · ..ia...tana, filla de Quint.

Lletres capitals quadrades amb bisells nítids i regulars, reforços molt discrets. *Q* de cua recta; *T* amb el traç superior acabat en línia obliqua. Puntuació triangular.

(Fotografia: Daniel Alcubierre)

Fins aquí, tot el que podem avançar sobre les darreres troballes epigràfiques de *Barcino*, entre les quals cal destacar el pedestal de Calpurni, que permet endinsar-nos en el paper de les elits municipals; també la gran inscripció del mausoleu del carrer de l'Hospital i els dos petits fragments del carrer de Sant Honorat, que augmenten el nombre dels epígrafs honorífics de la colònia romana, exposats possiblement als espais forenses. Pel que fa a l'a-

8. Per a les excavacions de l'any 2011, vegeu Alcubierre, 2012: 76-79. L'excavació de la Vil·la de la Sagrera encara està en curs en aquests moments i està dirigida per Daniel Alcubierre i Jordi Ardiaca (CODEX SCCP).

9. Recordem també la cronologia juli-clàudia del bloc de *Mamilus Primus* i de la seva esposa *Annia Laietana*, que ja hem recordat (IRC IV, 188). Per a les inscripcions funeràries més antigues de la colònia de *Barcino*, vegeu Granados, Rodà, 1993: 11-46.

ger de *Barcino*, la troballa de la inscripció en el procés d'excavació de la vil·la de la Sagrera, permet refermar la importància d'aquest assentament rural ja des de època protoimperial.

ABREVIACIONS

CIL II2/14= Corpus Inscriptionum Latinarum II, editio altera

IRC = *Inscriptions romaines de Catalogne*

RIT = *Römische Inschriften von Tarraco*

BIBLIOGRAFIA

ALCUBIERRE, D. 2012. "LAV accessos a l'estació de La Sagrera". *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2011*. Institut de Cultura. Barcelona. pp. 76-79.

BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J. 2010a. "*Barcino*, de colonia augustea a sede regia en época visigoda. Las transformaciones urbanas a la luz de las nuevas aportaciones de la arqueología". *Arqueología, patrimonio y desarrollo urbano. Problemática y soluciones*. Girona. pp. 31-49.

BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J. 2010b. "La cristianización del *suburbium* de *Barcino*". *Las áreas suburbanas en la ciudad histórica. Topografía, usos y función. Monografías de Arqueología Cordobesa*, 18. pp. 363-396.

GRANADOS, J. O.; RODÀ, I. 1993. "La Barcelona de l'època romana". *III Congrés d'Història de Barcelona*. Barcelona. pp. 11-46.

MASSÓ, J. 2001. "Inscripció dedicada al patró de la colònia *Tarraco*". A: RODÀ, I. (ed.) *Tarraco, porta de Roma* (catàleg d'exposició). La Caixa. Barcelona. p. 79.

MAYER, M. 2008. "Un nou fragment d'inscripció conservat en una paret de Barcelona". *Sylloge Epigraphica Barcinonensis*, 6. pp. 151-153.

RODÀ, I. 2007. "Les inscripcions de la plaça de la Vila de Madrid". *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*. Època II, 3. Museu d'Història de Barcelona. Institut de Cultura. Barcelona. pp. 114-123.

RODÀ, I. 2011-2012. "La gens *Calpurnia* de *Barcino*". *CUPAUAM. Homenaje al profesor Manuel Bendala Galán*. Vol. 37-38. pp. 571-577.

SOLIN, H.; SALOMIES, O. 1988. *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*. Hildesheim, Zuric, Nova York.